

فصلنامه علمی - تخصصی دُر ذری (ادبیات غنایی، عرفانی)
گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد
سال چهارم، شماره دهم، بهار ۱۳۹۳، ص. ۶۳-۷۶

بررسی رابطه سرودهای ملی حماسی با انگیزش احساسات و همبستگی و غرور ملی

مریم سادات غیثیان^۱
علی اکبر لبش^۲

چکیده

در هویت ایرانی، مولفه‌هایی نظیر مکان جغرافیایی، زبان فارسی، فرهنگ ایرانی، و معدودی عناصر دیگر دارای اهمیت هستند. سرودهای ملی حماسی را می‌توان حاصل جمع این سه مفهوم دانست زیرا با تکیه بر مفهوم سرزمین و استفاده از مفاهیم عمیق زبان فارسی و تاثیر گذاری از طریق فرهنگ ایرانی که تحت تاثیر فرهنگ اسلامی است به ایجاد حس غرور ملی می‌پردازند. در این پژوهش سعی شد تعدادی از مولفه‌های هویت ملی موجود در سرودهای ملی حماسی مطالعه شوند و چگونگی تاثیر آنها بر ایجاد حس غرور ملی مورد بررسی قرار گیرد. پژوهش حاضر از نوع کاربردی، روش گرد آوری داده‌ها میدانی و اطلاعات از طریق پرسشنامه گردآوری شده‌اند. یافته‌های تحقیق حاضر نشان می‌دهد که در مورد ورزشکاران آهنگ (موسیقی) سرود نسبت به متن تاثیر بیشتری بر ایجاد حس غرور دارد. اما با بررسی جمع کل داده‌ها می‌توان مشاهده کرد که بیشتر آزمودنی‌ها در مورد ایجاد حس غرور، گزینه اول را انتخاب کرده‌اند که نشان از تاثیر زیاد سرودهای ملی حماسی بر ایجاد حس غرور در ایرانیان دارد. در مورد تاثیر متن / موسیقی در ایجاد حس غرور، برتری متن بر موسیقی کاملاً مشهود است.

کلیدواژه‌ها:

هویت ملی، غرور ملی، سرودهای ملی حماسی، ایران، جاودانگی

۱. استادیار دانشگاه پیام نور تهران

۲. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه پیام نور تهران. (نویسنده مسئول) labesh1256@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۱۲/۲۱ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۳/۲۰

۱. مقدمه

همبستگی ملی مهم‌ترین رمز تداوم حیات دولت‌هاست. همبستگی ملی از چنان اهمیتی برخوردار است که نه تنها دولت‌ها بلکه نخبگان و اندیشمندان نیز برای نیل به آن تمامی تدابیر و روش‌ها را به کار می‌گیرند. حفظ و تقویت همبستگی ملی از جمله دغدغه‌ها و پیچیدگی‌های سیاست‌ورزی در اکثر کشورها و از جمله ایران است. همچنان که وحدت ملی جوامع از زوایا و حوزه‌های مختلف در معرض تهدید و آسیب است، هریک از جوامع نیز از امکانات و توانمندی‌های فراوانی برای حفظ و تحکیم وحدت ملی برخوردارند. یکی از عوامل حفظ همبستگی ملی ایجاد غرور ملی و فراهم نمودن زمینه‌هایی برای شناخت هویت ملی در میان مردم یک جامعه است. هدف پژوهش حاضر بررسی یکی از ظرفیت‌های بزرگ ایجاد غرور ملی یعنی شعر و موسیقی حماسی در این عرصه است. البته سرودهای حماسی ملی را از دو جنبه می‌توان مورد بررسی قرار داد: شعر و موسیقی. در این مقاله صرفنظر از مقاطع تاریخی به طور کلی به بررسی سرودهای حماسی ملی از نگاه شعری می‌پردازیم و مفاهیم به کار رفته در اشعار و چگونگی و میزان رابطه آن‌ها با هویت و غرور ملی را مورد بررسی قرار خواهیم داد. سپس به بررسی رابطه سرودهای حماسی ملی و حس غرور ملی در جامعه می‌پردازیم و میزان تاثیر گذاری مفاهیم موجود در این سرودها را بر حس غرور ملی مورد بررسی قرار می‌دهیم.

هویت ملی

هویت از جمله مباحثی است که ابتدا در روان‌شناسی طرح و به تدریج وارد سایر حوزه‌های علوم انسانی شده است. از لحاظ معنای لغوی، هویت به معنای هستی و وجود است و در اصطلاح علمی به معنی چیستی‌شناسی یا کیستی‌شناسی است. (قیصری، ۱۳۷۷: ۵۵)

هویت تصور افراد است از اینکه که هستند، چگونه مردمانی هستند و چگونه به دیگران مرتبط می‌شوند. (هاگ و آبرام ۱۹۸۸: ۲) دیویس (۲۰۰۷) معتقد است که ویژگی‌های فکری، عاطفی، جسمی، و روحی که منحصر به فرد بودن انسان را شکل می‌دهند، همگی بخش‌هایی از هویت ما هستند. طبیعت فردی انسان فراتر از ویژگی‌های ژنتیک جسمی اوست و بسیاری از جنبه‌های شخصیت انسان مثل توانایی‌ها و استعدادهای ذاتی، رویکرد او به دنیای پیرامون، سبک‌های یادگیری، چگونگی پردازش و سازمان‌دهی اطلاعات و سایر تکنیک‌ها و ویژگی‌ها را شامل می‌شود. او (همان) اعتقاد دارد که اینها بخش‌های تشکیل‌دهنده هویت درونی ما هستند. دیویس (همان) در ادامه اینگونه می‌گوید که تمام علائق حسی ما - چشایی (آنچه دوست داریم بخوریم)، لامسه (آنچه دوست داریم لمس و احساس کنیم)، بویایی (آنچه برای حس بویایی ما خوشایند یا ناخوشایند است) و بینایی (آنچه که به صورت رنگ، شکل، طرح یا نقش‌های هنری دوست داریم) به صورتی منحصر به فرد، ریشه در هویت ما دارند. حتی علائق مذهبی و جنسی ما بخشی از ویژگی‌های هویتی ماست. جکینز (۱۹۹۶: ۴) معتقد است هویت به روش‌هایی مربوط می‌شود که در آن‌ها افراد و گروه‌ها در روابط اجتماعی شان از سایر افراد و گروه‌ها متمایز می‌شوند. دنک (۱۹۹۵) در کتاب خود، هویت را روشی می‌داند افراد و گروه‌ها که از طریق آن خود را توصیف می‌کنند و بر اساس نژاد، قومیت، مذهب، زبان و فرهنگ توسط دیگران توصیف می‌شوند.

مفهوم هویت، مفهومی مرکب، چند وجهی و به عبارتی چند ساحتی است. (الطائی، ۱۳۸۲: ۱۳۹) در این مبحث از منظر ملی به آن نگاه خواهیم کرد. هویت ملی و قومی، از انواع هویت جمعی و به معنای احساس همبستگی عاطفی با اجتماع بزرگ ملی و قومی و احساس وفاداری به آن است. در علوم اجتماعی و انسانی، نظر غالب آن است که ملت، نه نژاد مشترک است و نه دولت مشترک، بلکه عوامل و عناصر اصلی ملت و ملیت، زبان مشترک، دین مشترک، و سرزمین مشترک می‌باشد. برخی از رشته‌ها

مثل علوم سیاسی، به جای ملت، از مفاهیمی چون دولت، اقتدار سیاسی و جامعه مدنی استفاده می‌کنند. در جغرافیا، سرزمین مشترک را عامل اصلی پیوندهای ملی می‌دانند و در فلسفه، وحدت فرهنگی و تاریخ مشترک را. در این میان، انسان شناسان اجتماعی بیشتر به مفهوم هویت "ما" و "احساسات مشترک". "آگاهی جمعی" توجه دارند که شالوده هویت ملی و قومی به شمار می‌آید. (هاشمی و یگانه، ۱۳۸۶) هویت ملی را می‌توان گفتمانی دانست که می‌کوشد وحدتی خاص برای مردم مشخص اثبات کند و آن‌ها را به لحاظ اجتماعی به هم پیوند دهد. مفهوم اساسی در این گفتمان از این حیث، یعنی وحدت بخشی و ایجاد همبستگی اجتماعی، مفهوم ملت یا ملیت می‌باشد. مفهوم هم عرض این دو مفهوم، که کارکرد مشابهی دارد، مفهوم هویت ملی است که خصیصه جمعی یا کیستی اجتماعی افراد متعلق به یک ملت یا ملیت را مشخص می‌کند. (کچوئیان و جواد یگانه، ۱۳۸۴) در واقع هویت ملی، فرآیند پاسخگویی آگاهانه یک ملت به پرسش‌های خود از قبیل: گذشته، کیفیت، زمان، تعلق خاستگاه اصلی و دائمی، حوزه‌های تمدنی، جایگاه سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و ارزش‌های مهم از هویت تاریخی خود است. (ذبیحی، ۱۳۸۴: ۴۲)

هویت ملی شرایطی را توصیف می‌کند که در آن عده‌ای از افراد، یک هویت را در رابطه با نشانه‌های ملی دارند، یعنی نشانه‌های ملی را درونی کرده‌اند. (بلوم، ۱۹۹۰: ۵۲)

فوزی (۱۳۸۵) معتقد است که هویت ملی در زمره هویت اجتماعی قرار می‌گیرد. در هویت اجتماعی، فرد و همه اعضای اجتماع خود را با ضمیر ما، متعلق به جامعه می‌دانند و از لحاظ عاطفی، تعهد و وفاداری خود را بدان منتسب می‌سازند. (فوزی، ۱۳۸۵: ۴۰) طبق نظر گودرزی (۱۳۸۳) از نظر جامعه‌شناختی، هویت ملی دارای ابعاد اجتماعی، تاریخی، جغرافیایی، سیاسی، دینی، فرهنگی و ادبی است. بعد اجتماعی هویت ملی، ناظر بر احساس تعلق خاطر مشترک و تعهد افراد به اجتماع ملی است. بعد تاریخی، بر خاطرات، رخدادها، شخصیت‌ها و فراز و نشیب‌های تاریخی و بعد جغرافیایی بر قلمرو سرزمینی مشخص، نظر دارد. بعد سیاسی هویت ملی، تعلق به نظام واحد سیاسی و ارزش‌های مشروعیت بخشی به دولت ملی است و بعد دینی هویت، مقایسه مذهبی مشترک و وفاداری و اعتقاد به آیین‌های آن است. ابعاد فرهنگی و ادبی نیز ناظر بر سنت‌ها، اسطوره‌ها، فولکلور، هنر، معماری، زبان و ادبیات ملی است. (گودرزی، ۱۳۸۳: ۱۱۳)

به طور کلی هویت ملی اجزایی دارد که عناصر اساسی آن هستند. در هویت ایرانی، عناصری نظیر مکان جغرافیایی، زبان فارسی، فرهنگ ایرانی، و معدودی عنصر دیگر ابعاد هویت ملی هستند. سرودهای حماسی ملی را می‌توان در بر دارنده و حاصل جمع این سه مفهوم دانست زیرا با تکیه بر مفهوم سرزمین و با استفاده از مفاهیم عمیق زبان فارسی و با تاثیر گذاری از طریق فرهنگ ایرانی به ایجاد حس غرور ملی در ایرانیان می‌پردازند:

سرزمین، زبان، فرهنگ و هویت ملی

هویت ملی در درجه نخست زاینده محیط جغرافیایی ملت است که به طور ملموس ملتی را از سایر ملت‌ها جدا می‌کند. میزان دل‌بستگی و تعلق به سرزمین مادری، در چگونگی هویت ملی افراد به شدت تاثیرگذار است. تعریف هویت در این بعد عبارت است از نگرش مثبت به آب و خاک به این جهت که ما ساکن یک کشور و یک سرزمین معین هستیم (قنبری و جعفرزاده پور، ۱۳۹۰: ۱۰).

شاخص‌های بعد سرزمینی عبارتند از: آمادگی دفاع از سرزمین در هنگام بروز خطر، ترجیح دادن زندگی در کشور خود بر سایر نقاط جهان یا عدم تمایل به مهاجرت و پذیرش سرزمین مشخص به عنوان کشور خود (قنبری، ۱۳۸۹: ۴۰).

زبان و آثار ادبی بعد مهمی از میراث مکتوب هر ملت است. زبان یک ملت، نظام معنایی یک ملت است و ابزاری مهم برای حفظ، شکل‌گیری، و انتقال فرهنگ به شمار می‌آید. ادبیات مکتوب نیز صرفنظر از زبان، در شکل دادن به هویت ملی بسیار موثر

است. مجموعه‌ها و دیوان اشعار و آثار ادبی کهن و معاصر همگی در تقویت فرایند هویت‌یابی نقش عمده دارند (حاجیان، ۱۳۷۹: ۶۶).

آن بخش از هویت ملی ما که «ما» را از هویت‌های دیگر جهان پیرامون متمایز می‌کند و بیانگر تفاوت‌های ما از دیگران باشد نه اختلافاتمان، هویت فرهنگی است. این بعد از هویت ملی که گسترده‌ترین و فراگیرترین نوع آن در بین شهروندان یک کشور است از مهمترین اجزاء هویت ملی است که سبب توافق فرهنگی می‌شود و شامل کلیه ابعاد فرهنگی و نظام اجتماعی است که به نحوی «خودآگاه» یا «ناخودآگاه» ما را تحت تاثیر قرار می‌دهد (ورجاوند، ۱۳۷۸: ۶۶).

غرور ملی

غرور ملی سازه‌ای چند بعدی است که در هر کشوری به واسطه شرایط منحصر به فرد تاریخی و اجتماعی آن شکل می‌گیرد و با موقعیت‌های ویژه مملکتی پیوندی عاطفی دارد. این پیوند عاطفی در شکل دادن احترام به قوانین سیاسی کشور، زبان اصلی، قوانین اجتماعی و غیره در بین شهروندان نقش مهمی ایفا می‌کند (هاشمی فر و دیگران، ۱۳۹۰).

غرور ملی به وسیله شرایط واحد اجتماعی و تاریخی موجود در هر کشور و به وسیله موقعیت اجتماعی فرد در هر جامعه‌ای شکل می‌گیرد. غرور ملی، به نوبه خود دیدگاه افراد را در مورد سایر موضوعات تحت تاثیر قرار می‌دهد.

بر اساس نظریه ماریزیو و ویرولی که آن را در سال ۱۹۹۵ مطرح کرد، غرور ملی مفهومی است با دو ظرفیت متفاوت: مثبت مثل ارزیابی مطلوب از دستاوردهای کشور و منفی مانند دیدگاه منفی به سایر کشورها و همچنین قضاوت‌های مثبت افراطی درباره کشور خودی که به این اعتقاد منجر شود که کشور من از دیگران برتر است (لوکسایت و اوری، ۲۰۱۰: ۳).

شوینهاور نیز غرور ملی را از جنبه منفی آن می‌نگرد و معتقد است که مبتذل‌ترین نوع غرور، غرور ملی است، زیرا کسی که به ملیت خود افتخار می‌کند در خود کیفیت باارزشی برای افتخار ندارد، و گرنه به چیزی متوسل نمی‌شد که با هزاران هزار نفر در آن مشترک است. برعکس، کسی که امتیازات فردی مهمی در شخصیت خود داشته باشد، کمبودها و خطاهای ملت خود را واضح‌تر از دیگران می‌بیند، زیرا مدام با این‌ها برخورد می‌کند. اما هر نادان فرومایه که هیچ افتخاری در جهان ندارد، به مثابه آخرین دستاویز به ملتی متوسل می‌شود که خود جزئی از آن است. چنین کسی آماده و خوشحال است که از هر خطا و حماقتی که ملتش دارد، با چنگ و دندان دفاع کند. به طور مثال در میان انگلیسی‌ها به ندرت می‌توان از هر پنجاه نفر یکی دو نفر را یافت که وقتی درباره‌ی دورویی احمقانه و موهن ملتش با تحقیقی به‌سزا سخن می‌گویند، موافقت خود را ابراز کند، اما آن یک نفر معمولاً فردی عاقل است (مبشری، ۱۳۸۸).

نگاهی به سیر تاریخی سرودهای ملی حماسی در ایران

سرود ملی هر کشور از جمله مواردی است که به هویت افراد آن ملت و جامعه کمک می‌کند. در این بین سرود جمهوری اسلامی در سال‌های متمادی دچار تغییراتی شده و اکنون به عنوان یک سرود حماسی ملی مورد قبول همه ایرانیان است.

سرود ملی ایران، سرود رسمی دولت و یکی از نمادهای کشور به حساب می‌آید که در مراسم رسمی، یادبودهای ملی، مسابقات ورزشی و دیگر مناسبت‌های کشور اجرا یا پخش می‌شود. نخستین سرود ملی ایران مربوط به دوره قاجار است که موسیقی آن توسط موسیو لومر، موسیقیدان نظامی فرانسوی اعزامی به ایران در دوره قاجار، تصنیف شده است. عباس امانت در کتاب قبله عالم آورده است: «آهنگ موسیقی نظامی که به مناسبت دیدار ناصرالدین‌شاه از وین در سال ۱۸۷۳ میلادی به آهنگ‌سازی به شهرت یوهان اشتراوس سفارش داده شد، تا به جای سرود ملی ایران نواخته شود، مظهر تلاشی بود تا گونه‌ای توشه نغمه‌سرای «متمدن» برای شاهنشاهی ایران تعبیه شود.» (امانت، ۱۳۹۱: ۵۵۶).

مجموعه سه گانه سرود شاهنشاهی، سرود پرچم و سرود ملی ایران در دوره رضاشاه و پیش از سفر او به ترکیه تهیه گردید. این سه سرود دارای وزن و آهنگ یکسانی بودند. شاعر «سرود شاهنشاهی» و «سرود ملی» محمدهاشم افسر (شیخ‌الرئیس افسر) و شاعر «سرود پرچم» عبدالرحمان پارسای تویسرکانی می‌باشد. آهنگساز این مجموعه داوود نجمی مقدم است (ملاح، ۱۳۵۳: ۱۳۵ و ۱۳۶). بعد از آن علی‌نقی وزیری آهنگی دیگر در دوران پهلوی دوم بر روی همان شعر ساخت.

در دوران پس از انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷، ابتدا سرود پاینده بادا ایران و سپس در سال ۱۳۷۱ سرود جمهوری اسلامی ایران به عنوان سرود ملی به کار رفته‌اند. سرود «پاینده بادا ایران» براساس شعری از ابوالقاسم حالت و موسیقی محمد بیگلری‌پور ساخته شد.

شاعر سرود جمهوری اسلامی ایران، ساعد باقری است و آهنگ آن توسط حسن ریاحی ساخته است. در کنار سرودهای ملی، سرودهای حماسی بی شماری نیز بنا به مناسبت‌های مختلف ساخته شده‌اند که برخی از آنها در ایجاد حس غرور ملی در میان مردم ایران نقش بسزایی داشته‌اند. سرود «ای ایران» سرود ملی غیر رسمی ایران است اما هیچگاه سرود هیچیک یک از دولت‌های ایران نبوده‌است، می‌توان آن را سرودی میهنی صرف نظر از نوع حکومت در ایران دانست؛ از این سرود در نخستین سال‌های پس از انقلاب اسلامی و تا پیش از گردآوری سرود پاینده بادا ایران، به عنوان سرود ملی استفاده می‌شده است.

سرود ای ایران از دلنشین‌ترین و شورانگیزترین سرودهای ملی گرایانه ایرانی می‌باشد. این سرود از روی چاه‌ای از حسین گل‌گلاب ساخته شده، آهنگساز آن روح‌الله خالقی است و نخستین بار با آوای بنان اجرا شده است. به دلیل محبوبیت فراوان، خوانندگان و گروه‌های موسیقی بی شماری، این سرود را اجرا کرده‌اند.

برخی از موسیقی سرود ایران جوان به عنوان نخستین سرود ملی ایران یاد می‌کنند. این سرود در اصل قطعه‌ای موسیقی بی کلام با نام سلام شاه با سلامتی بوده است که توسط موسیو لومر فرانسوی (موسیقیدان نظامی اعزامی به ایران در دوره قاجار) ساخته شده است. این سرود برای پیانو نوشته شده است. این آهنگ در دوره مظفرالدین‌شاه بر روی صفحه ضبط شد و وقتی شاه برای سلام رسمی به تخت مرمر می‌آمد و بر صندلی مخصوص می‌نشست دسته موزیک این آهنگ را اجرا می‌کرد و این کار تا دوره محمدعلی شاه معمول بود. بر روی برجسب صفحه این سرود عنوان سلام شاه با سلامتی، ارکس شاهی به فرمان موسیو لومر ژنرال حکک شده است که نت این سرود در آرشیو ملی فرانسه موجود بوده است (خالقی، ۱۳۸۰).

در سال‌های اخیر نیز هنرمندان ایرانی گرایش شدیدی به سوی خلق سرودهای حماسی نشان داده‌اند و کارهای بسیاری در این زمینه انجام شده است.

نتایج و بحث روی نتایج

در اشعاری که در سرودهای حماسی ملی مورد استفاده قرار گرفته‌اند، از واژه‌ها و عبارتهایی استفاده می‌شود که در افراد ایجاد حس هیجان و افتخار نسبت به سرزمین و کشور می‌نماید، در این زمینه فرجی (۱۳۷۵) معتقد است که یکی از ابعاد مهم شخصیت انسان بعد روانی و جنبه روان شناسانه اوست که خاستگاه هیجانات آدمی می‌باشد. هیجان از تعامل میان عوامل ذهنی، محیطی و فرآیندهای عصبی - هورمونی پدید می‌آید و خود سبب پیدایش تجارب عاطفی یا انفعالی، پاسخ‌های فوری درونی از قبیل افزایش ضربان قلب، رفتارهای شادمانه و غمگینانه و مانند آن می‌گردد (فرجی، ۱۳۷۵: ۱۹۱).

با نگاهی به این سرودها می‌توان واژه‌ها و عبارتهای خاصی را در تعداد زیادی از آنها مشترک یافت. اولین واژه‌ای که شنیدنش در دل ایرانیان غرور می‌آفریند خود نام ایران است. ایران به مفهوم فکر معانی متعددی مانند بزرگی، نجابت، شرافت و اصالت را به ذهن متبادر می‌کند. معنای واژه ایران نیز این نکته را نشان می‌دهد. ایران ترکیبی است از واژه ار (er) و پسوند ان

(an) که علامت نسبت است. از اینرو ایران یعنی منسوب به قوم آروان، منسوب به نجیب زادگان. همین باور به عظمت تاریخی، ایرانیان را در برابر نفوذ فرهنگی بیگانه مقاوم و در حفظ اصالت کوشا نموده است (رجایی، ۱۳۸۲: ۷۷-۷۳).

شیخاوندی نیز معتقد است که سده‌ها شاید هم هزاره‌ها پیش از اینکه فرانسویان، رومی‌ها و ژرمن‌ها خود را «فرانسواز»، «رومینا»، «ژرمینا» بنامند، بسیاری از ایران زادان خود را «ایران»، «ایران بانو»، «ایران دخت» و «ایران پور» نامیدند و همانند مام میهن باردار می‌شدند و فرزندان، حتی بی آنکه ایران را به درستی بشناسند ناخواسته و ندانسته ایرانی می‌زائیدند (شیخاوندی، ۱۳۷۸).

کربن و دیگران اینگونه می‌گویند که مفهوم ایران همچون نخ تسبیح، گفتمان‌های مختلف هویتی را در دوره‌های مختلف منسجم نگه داشته است. مفهوم ایران برای ساکنان آن نه نشانگر مکان و نه نماد واحد سیاسی - اجتماعی، بلکه به تعبیر رنه گروشه، «مشعل تابناکی» است که در طول تاریخ سه هزار ساله خاموش نگردیده است (کربن و دیگران ۱۳۸۱: ۲۷). این را در متن سرودها نیز به وضوح می‌توان دید زیرا در بسیاری از آنها از ایران به عنوان مهر و خورشید یاد شده است:

جلوه کن در آسمان - همچو مهر جاودان

سرزد از افق - مهر خاوران

ای میهن تا درخشیدی - روشن از مهرت آسمان

بنگر کزین ره پر خون - خورشیدی خجسته رسید

ای مهر رخشان - ای روشنگر دنیای من به جهان

خاک عاشقان ببقار - ای دیار مهر و افتخار

من اگر ستاره باشم - وطنم تو آفتابی

وسعت نام تو وسعت نام خورشید

در اکثریت قریب به اتفاق اسطوره‌های آفرینش منطقه خاور میانه آدم یا انسان را از خاک سرشته‌اند (اسطوره یونانی و عبری) یا از زمین رسته‌اند. بنا به اسطوره ایرانی، جفت مرد و زن انسانی (مردم)، همانند دو شاخه ریواس، به نام‌های «مشی» و «مشیان» به طور همزمان، سر از دل خاک برآورده، از خاک جان گرفته، با هم پی و پای در خاک نهاده‌اند، از شیر جان خاک چشیده و استوار در خاک بالیده‌اند. مردمان اندیشه ورز خیلی زود دریافتند که طبیعت، یا زمین زادگاه، زیستگاه، مهرگاه و مرگ گاه جانداران می‌باشد. در تار و پود هر انسانی زاده در زمین، یادمانی از خاک نهفته است. مهر زادگاه و زیستگاه، مهر میهن جز مهر خاک نیاکان ما چیز دیگری نیست و این مهری است سرشته از خاک و تنیده با آب در خویشتن ما. نمازگزار بر تربت میهن سابقه بس باستانی دارد. شاید ایرانیان در گذر تاریخ، یکی از نخستین اقوامی باشند که «مهر خاکی» را به عنوان یکی از عناصر پنج گانه آفرینش، دریافته، روزانه پنج بار بر آن پیشانی ساییده‌اند (شیخاوندی، ۱۳۸۷). در سرودهای مورد مطالعه در اینجا نیز خاک جزء اصلی را تشکیل می‌دهد و احترام به خاک میهن که بخش اصلی هویت انسان است مورد تاکید قرار گرفته است:

پر بها تر از هر گوهر - خاک پاک تو وطن من

ای ایران ای مرز پر گهر - خاکت سرچشمه هنر

در راه تو کی ارزشی دارد این جان ما - پاینده باد خاک ایران ما

شادم در آغوش تو ای خاک آسمانی

از خاکت برمی‌خیزم چون لاله‌های عاشق

ای ایران ای سرای من - خاکت توتیای من

خاک عاشقان بی قرار - ای دیار مهر و افتخار
ای وطن مادر تاریخ ساز - ای مرا بر خاک تو روی نیاز
وطن خاکت همه خون شهیدان - نگاهت گشته مجنون شهیدان
ذره خاک وطنم من
من و تو از یه دنیا رو همین خاک - تمام خاک دنیا رو گرفتیم
مفهوم دیگری که در سرودهای حماسی به آن پرداخته شده پرچم ایران است. پرچم از نظر نشانه‌شناسی یکی از عناصر هویت ملی هر ملت است:

سبزی صد چمن - سرخی خون من - سپیدی طلوع سحر - بر پرچمت نشسته
وسعت نام تو وسعت نام خورشید - جلوه خاک تو قرمز و سبز و سپید
تقریباً در تمامی سرودها به جاودانگی ایران زمین اشاره شده است که با توجه به میل ذاتی انسان به جاودانگی، می‌توان گنجاندن این مفهوم در سرودهای حماسی را با هدف برانگیختن و ایجاد هیجان در افراد دانست:
نام جاوید وطن - صبح امید وطن - جلوه کن در آسمان
در سایه قرآن جاودان - پاینده باد ایران
پاینده مانی و جاودان - جمهوری اسلامی ایران
شوری عاشقانه ای - نقشی جاودانه ای
ای بهار تازه جاودان - در این چمن شکفته باش
ای تخت جاودان من - ای ارگ جاودان من
ای کویر تو بهشت جان من - عشق جاویدان من ایران من
وطن یعنی هویت، اصل، ریشه - سرآغاز و سرانجام و همیشه
وطن پاینده و جاوید مانی - چو گل در پرتو خورشید مانی
ایران همیشه جاویدان

اسمیت و کیم معتقدند که غرور ملی احساس مثبتی است که افراد در نتیجه ارزشیابی شان از هویت ملی خود تجربه می‌کنند که می‌تواند در دو شکل میهن دوستانه و ناسیونالیستی ظاهر شود (Smith & Kim, 2002: 14). از نظر جرج اورول نیز مفهوم ناسیونالیست را نباید با میهن دوستی یکی گرفت. میهن دوستی علاقه شدید به مکانی خاص و روش زندگی خاص است. هر میهن دوستی معتقد است میهن او بهترین مکان در جهان است ولی بر ایجاد فشار بر سایر ملتها هیچ تمایلی ندارد (Orwell, 1945: 2). دفیگوردو و الکینز نیز بر این اعتقادند که منظور از غرور ملی میهن دوستانه احساس هویت یابی همراه با دلبستگی عاطفی به کشور خودی و در مقابل، نداشتن نگرشی خصمانه به سایر کشورهاست (De Figueredo & Elkins, 2002: 14). می‌توان حس میهن دوستی را تقریباً در تمامی اشعار و سرودهای ملی حماسی مشاهده کرد که بارزترین نشانه این مفهوم را در این عبارت می‌توان دید: صلح و آزادی جاودانه بر همه جهان خوش باد.

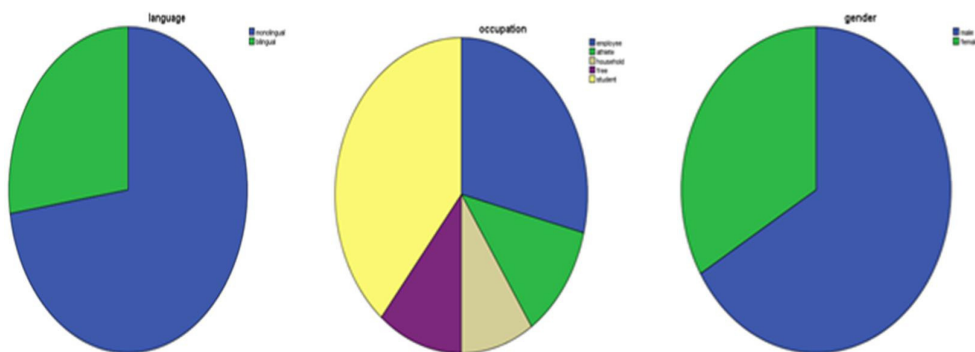
همانطور که در بخش مقدمه ذکر شد، یکی از شاخص‌های بعد سرزمینی هویت ملی آمادگی دفاع از سرزمین در هنگام بروز خطر است. با نگاهی به سرودهای موجود در اکثر موارد این مفهوم نیز به خوبی قابل مشاهده است:

گر بخواهد دشمنی هلاک تو - گر بخواهد کسی یک وجب از خاک تو - می شوم تا مرزت روانه - خصم دون می رانم ز خانه

ای دشمن ار تو سنگ خاره‌ای من آهنم - جان من فدای خاک پاک میهنم
ای ایران ایران ایران - دور از دامان پاکت دست دگران - بدگهران
رخشی و رستم بر او پا در رکاب - تا نبیند دشمنت هرگز به خواب
موضوع مورد توجه دیگر این است که در اکثر موارد وطن و میهن مورد خطاب قرار گرفته است و سراینده شعر با جان دادن و مخاطب ساختن وطن سعی در شخصیت بخشی به آن دارد و با او چون معشوقی شیرین به گفتگو می‌پردازد.
علاوه بر موارد ذکر شده مفاهیم بی شمار دیگری مثل شهیدان، سرزمین، امام، دین و آیین، اسطوره‌ها و ... را نیز می‌توان در این سروده‌ها یافت که می‌توانند با هویت و غرور ملی ارتباط داشته باشند.

تحلیل داده‌ها

تحقیق حاضر از نوع کاربردی بوده و داده‌ها با روش میدانی گردآوری می‌شوند. ابزار گردآوری داده‌ها شامل پرسشنامه‌ای است حاوی دو بخش: ۱- سه پرسش در مورد جنسیت، شغل و تک زبانه/دو زبانه‌گی آزمودنی، ۲- چهار پرسش که به بررسی نظر آزمودنی‌ها در مورد سروده‌های ملی حماسی می‌پردازد. جامعه آماری این پژوهش دانشجویان مراکز علمی کاربردی قم در سال تحصیلی ۱۳۹۳-۹۴ می‌باشند که بالغ بر ۱۰۰۰۰ نفر هستند. فراوانی گروه‌های شغلی و اجتماعی مختلف آزمودنی‌ها مهمترین دلیل استفاده از این جامعه آماری می‌باشد. از جمله محدودیت‌های این پژوهش، انجام آن در میان یک گروه محدود و در یک شهر از شهرهای کشور می‌باشد که احتمالاً در صورت انجام آن در سایر شهرهای ایران تغییراتی در نتایج آن ایجاد خواهد شد. برای برآورد حجم نمونه که ۳۸۴ نفر است از روش تصادفی ساده و جدول مورگان استفاده شده است. داده‌های بخش اول پرسشنامه به عنوان متغیرهای مستقل و گزینه‌های مربوط به بخش دوم، نقش متغیرهای وابسته دارند. شیوه تحلیل داده‌ها مبتنی بر روابط با استفاده از آمارهای توصیفی است. معنی‌داری رابطه بین متغیرهای مستقل و وابسته با استفاده از آزمون توکی با سطح اطمینان ۹۵٪ و میانگین در سطح ۰۵٪ معنی‌داری تعیین شد. در داده‌های بخش اول پرسشنامه، آزمودنی‌ها از نظر جنسیت به دو گروه مرد و زن تقسیم شدند که ۶۶.۴ درصد مرد و ۳۳.۶ درصد آزمودنی‌ها را زنان تشکیل می‌دهند.
از نظر شغل، آزمودنی‌ها به پنج گروه شغلی (کارمند، ورزشکار، خانه‌دار، آزاد، و دانشجو) تقسیم شدند که درصد و فراوانی آزمودنی‌ها از نظر شغل در نمودار زیر قابل مشاهده است. آزمودنی‌ها در مرحله سوم به دو گروه تک زبانه و دو زبانه تقسیم شدند که ۷۲.۷ درصد تک زبانه (فارسی) و ۲۷.۳ درصد دو زبانه (زبان اول: ترکی/عربی) بودند.

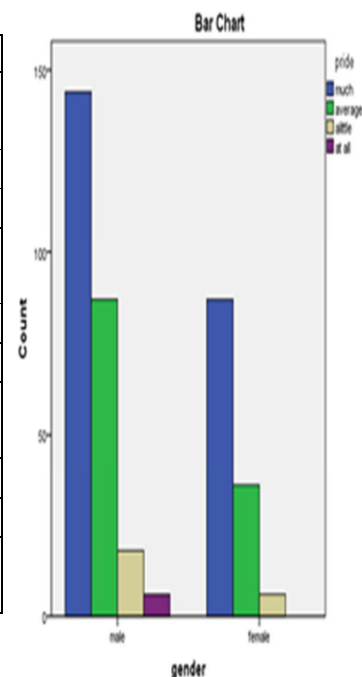

پرسش‌های بخش دوم پرسشنامه شامل این موارد می‌شوند: ۱- با شنیدن سرودهای ملی حماسی نسبت به کشورتان چقدر احساس غرور می‌کنید؟ (خیلی / متوسط / کم / اصلا)، ۲- کدام یک تاثیر بیشتری بر حس غرور شما دارد؟ (متن سرود / آهنگ (موسیقی) سرود)، ۳- شنیدن کدام واژه در یک سرود ملی حماسی احساس غرور بیشتری به شما می‌دهد؟ (نام ایران / پرچم / جاودانگی / شهید / امام(ره))، ۴- به هنگام پخش سرود ملی در مراسمی که حضور دارید آیا شما هم زیر لب زمزمه می‌کنید؟ (همیشه / غالبا / برخی موارد / اصلا)

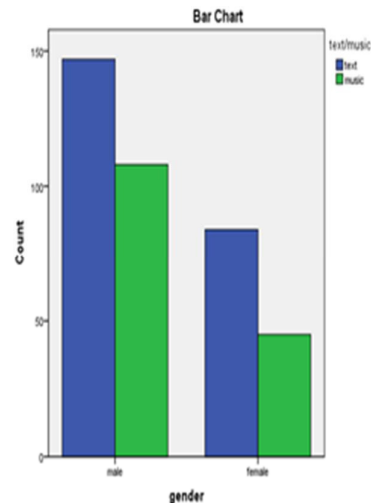
داده‌های حاصل از پرسشنامه به منظور بررسی میزان و چگونگی رابطه بین جنسیت، شغل و تک زبانه / دو زبانی آزمودنی‌ها با انتخاب گزینه‌های مربوط به پرسش‌های بخش دوم پرسشنامه در این قسمت مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد. البته به دلیل گستردگی بحث، به بررسی مختصر داده‌ها می‌پردازیم و چند نمونه از جدول‌ها و نمودارها ارائه شده‌اند.

الف) بررسی رابطه داده‌های مربوط به جنسیت به عنوان متغیر مستقل با پاسخ پرسش‌های بخش دوم به عنوان متغیرهای وابسته. در مورد جنسیت، در انتخاب گزینه‌ها توسط آزمودنی‌ها تفاوت معنی داری مشاهده نمی‌شود. در مورد پرسش اول مطابق جدول زیر مردان و زنان پاسخ‌های تقریبا مشابهی داده‌اند. در پرسش دوم، انتخاب گزینه «متن» کمی بیشتر از گزینه «موسیقی» است اما تفاوت معنی داری بین آزمودنی‌ها مشاهده نمی‌شود. و در مورد واژه‌ها، همانطور که در جدول مشاهده می‌شود انتخاب واژه «ایران» توسط مردان ۳۷.۶ درصد و توسط زنان ۵۱.۹ درصد می‌باشد که تفاوت معنی داری ($\alpha \leq 0.05$) نشان می‌دهد. در مورد پرسش چهارم، تفاوت معنی داری بین دو گروه آزمودنی مشاهده نمی‌شود.

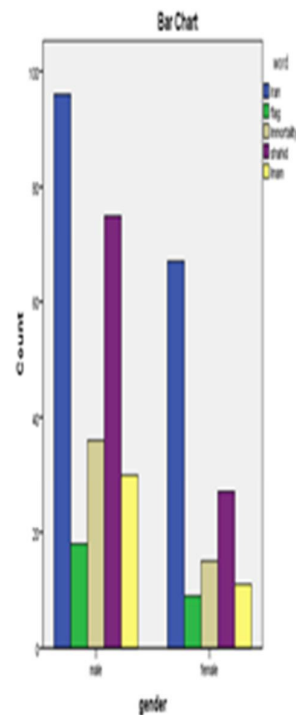
		احساس غرور				جمع کل	
		خیلی	متوسط	کم	اصلا		
جنسیت	مرد	تعداد	144	87	18	6	255
		within % جنسیت	56.5%	34.1%	7.1%	2.4%	100.0%
		within % احساس غرور	62.3%	70.7%	75.0%	100.0%	66.4%
	زن	تعداد	87	36	6	0	129
		within % جنسیت	67.4%	27.9%	4.7%	.0%	100.0%
		within % احساس غرور	37.7%	29.3%	25.0%	.0%	33.6%
جمع کل	تعداد	231	123	24	6	384	
	within % جنسیت	60.2%	32.0%	6.3%	1.6%	100.0%	
	within % احساس غرور	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	
	غیر مشخص						

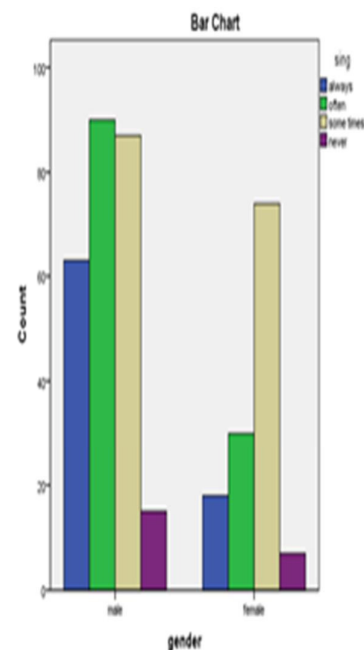
جنسیت - متن/موسیقی جدول					
		متن/موسیقی			جمع کل
		متن	موسیقی		
جنسیت	مرد	تعداد	147	108	255
		% within جنسیت	57.6%	42.4%	100.0%
		% within متن/موسیقی	63.6%	70.6%	66.4%
	زن	تعداد	84	45	129
		% within جنسیت	65.1%	34.9%	100.0%
		% within متن/موسیقی	36.4%	29.4%	33.6%
جمع کل	تعداد	231	153	384	
	% within جنسیت	60.2%	39.8%	100.0%	
	% within متن/موسیقی	100.0%	100.0%	100.0%	

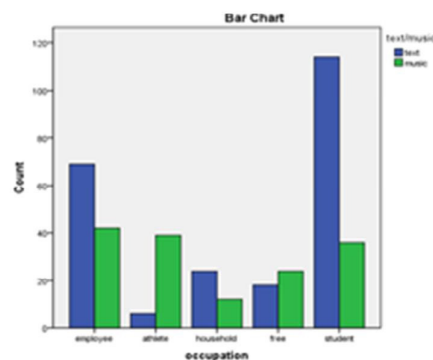
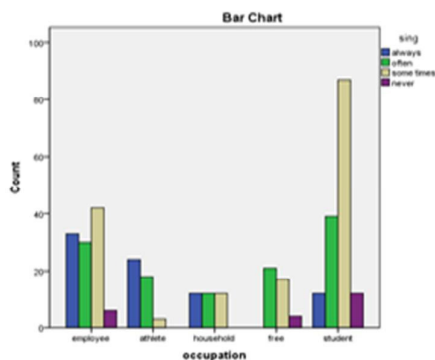
جنسیت - واژه جدول								
		واژه					جمع کل	
		نام ایران	پرچم	جاودانگی	شهید	امام		
جنسیت	مرد	تعداد	96	18	36	75	30	255
		% within جنسیت	37.6%	7.1%	14.1%	29.4%	11.8%	100.0%
		% within واژه	58.9%	66.7%	70.6%	73.5%	73.2%	66.4%
	زن	تعداد	67	9	15	27	11	129
		% within جنسیت	51.9%	7.0%	11.6%	20.9%	8.5%	100.0%
		% within واژه	41.1%	33.3%	29.4%	26.5%	26.8%	33.6%
جمع کل	تعداد	163	27	51	102	41	384	
	% within جنسیت	42.4%	7.0%	13.3%	26.6%	10.7%	100.0%	
	% within واژه	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	

جنسیت - زمزمه کردن جدول							
		زمزمه کردن					جمع کل
		همیشه	غالباً	برخی موارد	اصلاً		
جنسیت	مرد	تعداد	63	90	87	15	255
		% within جنسیت	24.7%	35.3%	34.1%	5.9%	100.0%
		% within زمزمه کردن	77.8%	75.0%	54.0%	68.2%	66.4%
	زن	تعداد	18	30	74	7	129
		% within جنسیت	14.0%	23.3%	57.4%	5.4%	100.0%
		% within زمزمه کردن	22.2%	25.0%	46.0%	31.8%	33.6%
جمع کل	تعداد	81	120	161	22	384	
	% within جنسیت	21.1%	31.3%	41.9%	5.7%	100.0%	
	% within زمزمه کردن	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	

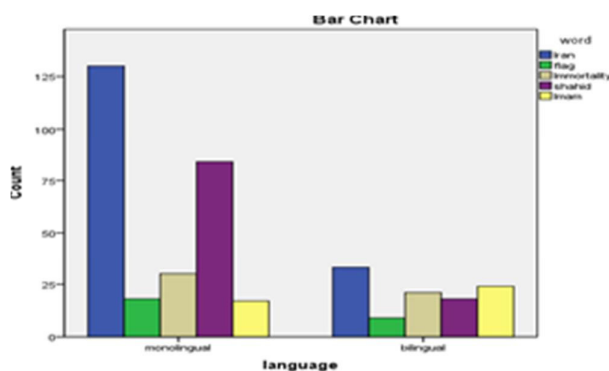

ب) رابطه داده‌های مربوط به شغل به عنوان متغیر مستقل با پاسخ پرسش‌های بخش دوم به عنوان متغیرهای وابسته. با بررسی داده‌های مربوط به پرسش اول رابطه معنی داری بین شغل و میزان احساس غرور ناشی از شنیدن سرودهای ملی حماسی مشاهده نمی‌شود اما داده‌های مربوط به پرسش دوم نشان‌دهنده رابطه معنی دار شغل و انتخاب گزینه متن / موسیقی می‌باشد. گروه ورزشکاران ۱۳.۳ درصد گزینه «متن» و ۸۶.۷ درصد گزینه «موسیقی» را انتخاب کرده‌اند که داده‌های مربوط به پرسش دوم نشان‌دهنده تفاوت معنی دار این گروه از آزمودنی‌ها با سایر گروه‌هاست. داده‌های مربوط به پرسش چهارم نیز تفاوت معنی دار ($\alpha \leq 0.05$) گروه ورزشکاران را در زیر لب زمزمه کردن سرود ملی با سایر گروه‌ها نشان می‌دهد.

ج) رابطه داده‌های مربوط به تک‌زبانگی / دو‌زبانگی به عنوان متغیر مستقل با پاسخ پرسش‌های بخش دوم به عنوان متغیرهای وابسته.

در مورد پرسش اول و دوم، تفاوت معنی‌داری بین گروه‌های مختلف آزمودنی‌ها مشاهده نمی‌شود اما در مورد پرسش سوم، ۴۶.۶ درصد از تک‌زبان‌ها گزینه «ایران» را انتخاب کرده‌اند در حالیکه ۳۱.۴ درصد از دوزبان‌ها این گزینه را انتخاب کرده‌اند و در مورد گزینه «امام(ره)»، ۶.۱ درصد از تک‌زبان‌ها این گزینه را انتخاب کرده‌اند و ۲۲.۹ درصد از دوزبان‌ها که در میان سایر گزینه‌های انتخاب شده توسط این گروه نیز با ۵۸.۵ درصد بالاترین رتبه را داراست که شاید بتوان این موضوع را با شخصیت جهانی و دینی امام خمینی مرتبط دانست.

نتیجه‌گیری

سرودهای ملی حماسی از دو طریق می‌توانند بر هویت و غرور ملی تاثیر بگذارند: شعر و آهنگ. در این پژوهش به مفاهیم موجود در اشعار و سروده‌ها پرداخته شد. در این اشعار مفاهیمی از قبیل نام ایران، مفهوم خاک، شهید، امام، پرچم، جاودانگی، میهن دوستی و رابطه آنها با هویت و غرور ملی مورد مطالعه قرار گرفت. از بررسی داده‌های پژوهش می‌توان به رابطه معنی‌دار این مفاهیم با هویت و غرور ملی پی برد و چون این مفاهیم به عنوان عامل‌هایی برای بالا بردن عزت نفس و باور توانایی‌ها و قابلیت‌ها در سطح جامعه بکار می‌روند و به ایجاد حس غرور در میان اعضای جامعه منجر می‌شوند. با توجه به نتایج حاصل از داده‌های استخراج شده از پرسشنامه می‌توان اینگونه نتیجه گرفت که بین سرودهای ملی حماسی و ایجاد حس غرور رابطه معنی‌داری وجود دارد، چون در مورد اول از پرسش‌های بخش دوم بیشتر آزمودنی‌ها گزینه اول (خیلی) را انتخاب کرده‌اند و سرودهای ملی حماسی را با احساس غرور مرتبط دانسته‌اند. در مورد پرسش دوم نیز بیشتر آزمودنی‌ها متن سرود را در ایجاد حس غرور موثرتر از موسیقی دانسته‌اند. اما در مورد پرسش سوم، بیشتر آزمودنی‌ها گزینه‌های «نام ایران» و «شهید» را انتخاب کرده‌اند که این می‌تواند نشان‌دهنده نگاه ملی ایرانیان باشد که ریشه در اعتقادات مذهبی دارد.

منابع

۱. الطائی، علی، (۱۳۸۲)، **بحران هویت قومی در ایران**، تهران: نشر شادگان.
۲. امانت، عباس، (۱۳۹۱)، **قبله عالم ناصرالدین شاه قاجار و پادشاهی ایران**، ترجمه حسن کامشاد، نشر کارنامه، چاپ چهارم.
۳. حاجیانی، ابراهیم (۱۳۷۹)، «تحلیل جامعه‌شناختی هویت ملی در ایران و طرح چند فرضیه»، **فصلنامه مطالعات ملی**، سال دوم، ش

۴. خالقی، روح‌الله، (۱۳۸۰) **سرگذشت موسیقی ایران**، تهران: انتشارات صفی‌علی‌شاه.
۵. ذبیحی، علی، (۱۳۸۴)، «بررسی تاثیرات فرهنگی اجتماعی آزاد سازی خرمشهر بر هویت ملی»، **مجموعه مقالات ادبی، علمی، تهران: شاهد**، صص ۵۸-۴۰.
۶. رجایی، فرهنگ، (۱۳۸۲)، **مشکل هویت ایرانیان امروز**، تهران: نشر نی.
۷. شوپنهاور، آرتور، (۱۳۸۸)، **در باب حکمت زندگی**؛ برگردان محمد مبشری؛ چاپ نخست؛ تهران: انتشارات نیلوفر.
۸. شیخاوندی، داور، (۱۳۸۷)، «فرآیند تکوین و تکون تدریجی عناصر هویت ملی در ایران»، **پژوهشنامه ۱۹ هویت**، پژوهشکده تحقیقات استراتژیک، تابستان ۱۳۸۷.
۹. فرجی، ذبیح‌اله، (۱۳۷۵)، **انگیزش و هیجان**، واکنش‌های روانی، تهران: میترا.
۱۰. فوزی، یحیی، (۱۳۸۵)، **امام خمینی و هویت ملی**، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
۱۱. قنبری برزیان، علی، (۱۳۸۹)، **بررسی و سنجش ابعاد هویت ملی ایرانیان**، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی.
۱۲. قنبری برزیان، علی و فروزنده جعفرزاده پور، (۱۳۹۰)، «قدرت هویت ملی در میان ایرانیان»، **فصلنامه مطالعات ملی**، ۴۸، سال دوازدهم، ش ۴.
۱۳. قیصری، نوراله، (۱۳۷۷)، «قومیت عرب خوزستان و هویت ملی در جمهوری اسلامی ایران»، **فصلنامه مطالعات راهبردی**، پیش شماره اول، ۸۴-۴۹.
۱۴. کچوئیان، حسین و محمد رضا جوادی یگانه، (۱۳۸۴)، «تطور نظریه‌های هویت در غرب از تجدد تا مابعد تجدد»، **علوم سیاسی**، ش ۹، صص ۸۴-۵۱.
۱۵. کُرَبِن، هنری و دیگران، (۱۳۸۱)، **روح ایران**، ترجمه محمود بهفروزی، تهران: پندنامک.
۱۶. گودرزی، حسین، (۱۳۸۳)، «هویت ملی در شعر پژمان بختیاری»، **فصلنامه مطالعات ملی**، ش ۲۰، صص ۱۳۵-۱۱۱.
۱۷. ملاح، حسینعلی، **تاریخ موسیقی نظامی ایران**، صفحات ۱۳۵ و ۱۳۶.
۱۸. ورجاوند، پرویز، (۱۳۷۸)، **پیشرفت و توسعه بر بنیاد هویت فرهنگی**، تهران: شرکت سهامی انتشار.
۱۹. هاشمیانفر، سید علی و مینا جلالی و سید ضیاء هاشمی، (۱۳۹۰)، «تاملی بر چیستی غرور ملی و عوامل موثر بر آن»، **دانشنامه علوم اجتماعی**، دوره ۳، ش ۱.

20. Bloom, William.(1990). "Personal Identity, National Identity, and International Relations". Cambridge: Cambridge University Press.

21. Davis ,Jodi. (2007). "The Promise of Potential". JD Coaching and Consulting.

22. De Figueiredo, Rui J. P. & Zachary Elkins. (2002). "Are patriots Bigots? An Inquiry into the vices of In-group pride". University of California, Berkely.

23. Deng, Francis M.(1995). "War of Visions: Conflict of Identities in the Sudan". Washington, DC: Brookings.

24. Hogg, Michael and Dominic Abrams.(1998). "Social Identifications: A Social Psychology of Intergroup Relations and Group Processes". London: Routledge.

25. Jekings, Richard.(1996). "Social Identity". London: Routledge.

26. Luksyte, Aleksandra & Derek R. Avery. (2010). "The effects of citizenship dissimilarity and national pride on attitudes toward immigrants: Investigating mediators and moderators of intergroup contact". International Journal of intercultural Relations. University of Houston.

27. Orwell, George. (1945). "Notes on Nationalism". A magazine of philosophy and Aesthetics. No. 1.
28. Smith, Tom W. & Seokho Kim. (1998). "National pride in cross-national and temporal perspective". NORC university of Chicago, International journal of public opinion. Research-18. PP. 127-136.